

Felegyenesítő hatás

Alfred Binder több mint harminc éve gyakorolja a zazen: gyakran fordul elő, hogy naponta több órán át csendesen ül, és a lélegzésére ügyel. Alfred Binder szociális munkás, műkedvelő filozófus és ateista. „Az, hogy egyenes derékmal, keresztbe tett lábakkal ülök, rám felegyenesítő hatást gyakorol, tehát pozitív pszichoszomatikus hatásról van szó, semmi többről”, mondja. A (buddhista-misztikus) zen-filozófiának azt az igényét, hogy egyúttal egész világlátást is képes közvetíteni, határozottan és nagyon jól megalapozottan elveti. Érveit gondos aprólékossággal bemutatta *A zen mítosza* c. könyvében, amely arról tanúskodik, hogy Binder részletesen ismeri a zen egész irodalmát.

Binder hamisnak tartja sok zenmesternek azt a tanítását, hogy mi, emberek csak akkor tudhatjuk meg, milyen a világ valójában, ha kikapcsoljuk a gondolkodásunkat. A tiszta észlelés illúzió, szegezi szembe ezzel az állásponttal, és azt mondja: nyelv nélkül, fogalmak és jelek nélkül egyáltalán semmit sem tudunk észlelni: „Az észlelés már megítélés, következésképpen pontosan az, amit a zen és az egész misztika mindenáron el akar kerülni, és azt hiszi, hogy el is tudja kerülni.”

A zen-misztika alaphibája Binder szerint abban áll, hogy „pszichikai élményekből naiv módon ontológiai viszonyokra következtet; pongyolán fogalmazva: agyi eseményeket rögzített objektív valóságnak állít”. Binder a következő példát hozza: „Ha a koncentrált meditáció során egy váza úgy jelenik meg, mintha átlátszóan világítana és szétfolynának a formái, és már nem tudunk különbséget tenni a között, hogy bennünk vagy rajtunk kívül van-e, akkor ez abszolút semmit nem mond el a váza valóságos színéről, alakjáról, tulajdonságairól vagy ’valódi természetéről’, az univerzum valódi természetéről meg végképp nem.” Itt a „megvilágosodás” sem segíthet: „Egy misztikus élmény boldogító természetének okán azt állítani, hogy az univerzum természete a boldogság (a szeretet, az egység, Isten stb.), éppoly jogos lenne, mint azt állítani, hogy az univerzum természete a tökéletes bódulat.”

Binder véleménye szerint azért következnék be ilyen alapvető tévedések a megismeréssel kapcsolatban, mivel az egységfilozófiák, amelyek – mint a zen is – le akarnak győzni minden duális gondolkodást, nem választják szét „a különbséget és az el-

különítettséget”. Az ember énjét és a világ valóságát nem lehet elválasztani, de meg kell különböztetni egymástól. A zen-mintájú nem-duális filozófiák rossz hírét keltik az Ennek mint minden rossz okának, és – mivel annak tartják – az egész valóságot egyetlen egységbe foglaló misztikával akarják legyőzni. Binder szembeállítja ezzel az egészséges Ént mint ítélőképességgel, gondolkodási képességgel és megkülönböztetési képességgel bíró, kritikus fórumot, amelyet világosan meg lehet különböztetni az Ént körülvevő világtól.

Ezzel a háttérrel Binder kifogásolja, hogy a zenben az erkölcs a levegőben lóg, „hiszen illúzióknak tekinti a jó és a rossz dualizmusát”. Binder utal Brian Victoria Zen, nacionalizmus és háború c. könyvére, amelyben a szerző leszámol azzal az illúzióval, hogy egyedül a pusztaság képes védelmet nyújtani az erkölcsi zülléssel szemben, és csak az vezet a boldog élethez. „Minden japán buddhista iskola azonosult a nacionalista-fasiszta ideológiával, sőt megpróbálták a buddhista tanítással alátámasztani azt”, állapítja meg Binder.

Éppen a nem-Ént tanát lehetett propagandisztikusan jól kihasználni a totalitarizmus érdekében, annál is inkább, mivel a zen-kolostorokban szigorú tekintélyi struktúrába voltak rendezve a tanítványok – hangzik Binder kritikája. Kérdés tehát, „tulajdonképpen mire jó a ’megvilágosodás’, ha nem véd meg semmilyen hibás etikai magatartástól, és úgynevezett mesterek a lehető legnagyobb badarságokat termelik ki”.

Mindezen jelenségek mögötti motívumként Binder az elismerés és a védelem iránti mélységes vágyat feltételezi, különösen azokat az embereket űzi-hajtja, akik megtapasztalták életükben a megvetést és a pszichikai otthontalanságot. A „minden egy” intenzív megélését, a misztikus élmény ama „óceáni érzését” Binder úgy értelmezi mint „visszatérést az anyaméh óceáni élményvilágába”: „A magzatvíz óceánjában nincs én, és nincs te, ott mindig minden egy, és az egy mindig minden.” Vallási szemlélettel közelítve az ember ily módon egyenesen saját istenségének igazolását nyeri el. Ez a felfogás aztán következetesen eljut oda, hogy már nem tartja személyes valóságnak Istent.

Binder azt feltételezi, hogy a buddhista misztika mögött mindenhatósági fantáziák húzódnak meg mozgató-

erőként, s hogy e fantáziák pszichikai hiányérzetből fakadnak, a megvilágosodás tapasztalatát pedig pszichoanalitikus módon értelmezi: „Akár csak a sikeres pszichoterápiában, itt is régi félelmeket és gátakat oldanak fel és mosnak ki. Elképzelhető, hogy ezt a megtisztító folyamatot a kora gyermekkori tapasztalatokba történő regresszió előzi meg, ami megmagyarázná az egybeolvadási- vagy egységélményeket... Az egybeolvadási élmények nem csupán a tér és idő megszűnését szuggereálják, hanem a biztonságot és védelemet is.”

Alfred Binder elismeri a zen önmagában vett terapeutikus értékét, ha misztikától és metafizikától mentesen élük meg. Azt írja: „A zent gyakorlóknak nem az igazsággal vagy a tényleges valósággal van dolguk, hanem kizárólag saját pszichéjük valóságával, saját szenvedéseikkel és félelmeikkel.” Éppen ebben áll szerinte az ún. misztikus tapasztalat ismeretnyújtó értéke; a zen által nyújtott döntő segítség az, hogy a zen gyakorlója megtanulja legyőzni az elismertséggért és védelemért vívott harcot, amelyet oly sok ember egy életen át vív – megtanul lemondani erről a harcról: „A zen radikálisan más megoldásra törekszik: arra, hogy teljesen kiszálljon az elismertséggel folytatott küzdelemből.” És ez valóban szabadá tesz.

De a helyesen felfogott vallásosságnak is ugyanez a célja. Ezért ellent kell mondani Bindernek, amikor úgy véli, hogy a vallást és a metafizikát általánosságban el lehet intézni egy pszichoanalitikusan megalapozott kivetítési elmélettel. A hiányos védelem és a hiányzó elismertség okozta vágyakozás a mindenek egységébe való beolvadásra – nos, ez lehet a misztikus élmény mozgatóereje, de nem szükségképpen az. Honnan tudja a szerző, hogy a kivetítésnek – egy Isten nevű végső ok feltételezésének – nem felel meg semmilyen tartalom vagy semmilyen lét? Az ateista logikának megfelelően a szomjúság tényéből az következne, hogy víz nem létezik. Úgy is lehet érvelni, hogy kivetítés éppen azért lehetséges egyáltalán, mert létezik a kivetítés megfelelő tárgya.

A kritikus viszontkérdések ellenére kétségtelen: Bindernek a zen-filozófia elleni okos érvei segíthetnek abban, hogy meg tudjuk különböztetni a jól megalapozott vallásosságot a rosszul megalapozottól.

Hartmut Meesmann